

УДК 93(477. 82)+929(821.161.2)

Людмила Лашук, Ірина Бондарчук**Леся Українка – вічна боротьба за Україну**

У статті розкрито деякі аспекти життя та творчого надбання Лесі Українки, показано використання цих знань педагогами на уроках історії, української мови та літератури, у позашкільній, позанавчальній роботі. Обґрунтовано патріотизм славетної землячки через призму її віршів. Відзначено важливу роль Лесі Українки в національно-патріотичному вихованні школярів.

Ключові слова: Леся Українка, національно-патріотичне виховання, Волинь, національна спадщина.

Лашук Людмила, Бондарчук Ірина. Леся Украинка – вечная борьба за Украину. В статье раскрыты некоторые аспекты жизни и творческого наследия Леси Украинки, показано использование этих знаний педагогами на уроках истории, украинского языка и литературы, во внешкольной, внеучебной работе. Обоснован патриотизм известной писательницы через призму ее стихов. Отмечена большая роль Леси Украинки в национально-патриотическом воспитании школьников.

Ключевые слова: Леся Украинка, национально-патриотическое воспитание, Волинь, национальное наследие.

Lashchuk Lydmyla, Bondarchuk Iryna. Lesia Ukrainka – the Eternal Struggle for Ukraine. The article deals with some aspects of the life and creative heritage of Lesya Ukrainian, shows how to use this knowledge to educators urokai history and in extra-curricular, extra-curricular work.

Key words: Lesya Ukrainka, the national-patriotic education, Volyn, national heritage.

Постановка наукової проблеми та її значення. В Україні за всю історію її розвитку було багато діячів, які дбали про державу – Богдан Хмельницький, Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Грушевський і багато інших. Справжній патріот своєї Батьківщини – України – Леся Українка. Її творча спадщина – невичерпне джерело натхнення й пошуку для педагогів Волині. Поетичну скарбницю поетеси використовують на уроках української мови та літератури, зарубіжної літератури, історії України, художньої культури, музичного та образотворчого мистецтва. Літературна спадщина Лесі Українки притягує своєю могутністю й різнобарвністю, індивідуальністю. Сьогодні творчість її як ніколи актуальна, оскільки навчає громадянської мужності й патріотизму. Працюючи з дітьми на уроках історії та в позанавчальній або позашкільній роботі, розкриваємо життя та творче надбання Лесі Українки, чим прищеплюємо любов до рідного краю.

Вклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Ім'я поетеси відоме кожному українцеві з колиски. Немає сьогодні такої людини, котра не знала б про неї хоч щось або принаймні не чула її імені. Леся Українка – передовсім мужня жінка, жінка-борець, жінка-символ для минулих поколінь, а особливо для тих, хто нині воює, захищаючи Вітчизну. За коротке (42 роки) життя вона залишила пам'ять про себе в поезії, драматургії, прозі, перекладах і фольклористиці, літературній критиці та публіцистиці. Її огнисте слово звучало як «гарячий поклик до бою за волю і людські права» [13, с. 35].

Багата творча спадщина Лесі Українки. За сміливі твори й погляди, за чітку громадянську позицію, небажання коритися Лесею Українку називають і Жанною д'Арк української поезії, і дочкою Прометея, і ніжною, блакитноокою Лесею. А сьогодні це геніальна дочка України! Своєю винятковістю і своєю незвичайністю, своїм великим іменем «Леся Українка» вона нам, українцям, і досі торує дорогу до самих себе, до мови й родини, до рідної землі та України [15, с. 37].

Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання дуже важливо на уроках історії використовувати твори Лесі Українки, розкривати її життєвий шлях, показувати, як вона захищає національну ідею, любов до рідного краю, як боронить право народу на незалежне національне й державне життя, як вірить у народ і любить його.

Вивчаючи тему «Наш край» на уроках історії в 5-х та 9-х класах, ніколи не обминаємо імені справжнього патріота волинської землі – Лесі Українки. На Волині щасливо й плідно «вирощували» національну свідомість, формували смаки, витворювали духовний потенціал творчо обдарованих дітей подружжя Косачів [9, с. 44]. На волинській землі славетна письменниця народилася. Тут минали її дитячі та юнацькі роки. Саме тут розквітнув її незвичайний талант співачки «досвітніх вогнів». Не ностальгією, а глибоким і щирим у неї було почуття любові до Батьківщини, рідного краю. Тому так захоплено оспівувала поетеса красу отчої землі:

Ой чи так красно в якій країні,
Як тут, на нашій рідній Волині! [7, с. 1]

Хоч нелегка доля часто змушувала поетесу вирушати в далекі й чужі краї в пошуках куточка для зцілення від важкої недуги, та Волинь завжди жила в її серці, у полум'яних і ширих поезіях. Де б не була Леся Українка, усюди Волинь залишалася джерелом натхнення, світлою згадкою на нелегкому життєвому шляху. Незадовго перед смертю, улітку 1911 р., у далекому грузинському місті Кутаїсі письменниця створила драму-феєрію «Лісова пісня» – поетичний пам'ятник рідній Волині [7, с. 2].

Щороку в ЗОШ № 25 у лютому проходить Тиждень Лесі Українки, у програмі якого такі заходи: шкільний конкурс декламаторів поезії Лесі Українки, літературно-музичне свято «Ні! Я жива, я буду вічно жити...», конкурс ілюстрацій до творів Лесі Українки «У Лесиному колі», літературна вікторина «Леся Українка і Волинь», виставка творів Лесі Українки і творів про нашу землячку. Випускаємо літературну газету «Лесине слово». У шкільному часописі «Шкільна парта» висвітлюється хід проведення літературного тижня, присвяченого річниці від дня народження Лесі Українки.

Творчу спадщину Лесі Українки учні нашої школи вивчають не тільки на уроках літератури та історії, а й мандруючи рідним краєм. Школярі побували у Волинському краєзнавчому музеї, Волинській науковій бібліотеці імені Олени Пчілки, музеї Лесі Українки (СНУ імені Лесі Українки), відвідали історико-культурний заповідник «Старий Луцьк», у Колодяжненському літературно-меморіальному музеї, мандрували стежками Лесі Українки. Відвідали Меморіальний музей Лесі Українки в Луцьку «Лесина вітальня», яка відкрита 2007 р. в будинку по вулиці Драгоманова, 23, де із жовтня 1890-го до квітня 1891 р. мешкала Леся Українка.

У 145-ту річницю від дня народження Лесі Українки в Луцьку відбувся міський конкурс літературної інсценізації за мотивами творів Лесі Українки «Шляхами видатної землячки». Наш навчальний заклад виборов I місце з літературною композицією «Мій шлях». На початку виступу на сцену вийшла Леся Українка (її роль талановито зіграла учениця Анна Смоляр, учениця ЗОШ № 25): «Вкраїно! Красо моя, туго моя, де ти? Обізвися, рідна! Я чую твій голос, пізнаю його в мерхотінні вітру, в пахощах чебрецю й материнки. Чуєш – бо, нене? Це я, дочка твоя, Леся, що нареклася ім'ям твоїм священним. Пам'ятаєш мене?»

Особливо схвилювали всіх глядачів уривки з епістолярної спадщини письменниці. Кожен рядок як болюча рана: чи то про страшну недугу малої Лесі, чи то про переживання Олени Пчілки щодо фізичного стану дочки, чи то спогади поетеси про те, як писала безсмертну «Лісову пісню».

Завершальним акордом літературної композиції, яку виконували учні школи, линули слова: «Сп'янило тебе, Лукашу, кохання. Загубив ти його, загубив своє щастя. Десь блукає воно, мов туман гаєм... але живе. Чуєш живе. Бо ніщо у світі не зникає безслідно, надто ж – кохання. Хай ти його зрадив через свою безрозсудність, хай знехтував, – раз тобою народжене, воно житиме вічно, не у твоєму, так у чиемусь серці... Твоє, тільки твоє, тобою виплекане, тобою благословенне у світ!». Ці слова звучали як гімн коханню, гімн життю, гімн безсмертній Лесі Українці.

Робота учениці 11-А класу Анни Гроховчук «Волинськими стежками Лесі Українки» 2016 р. виборола II місце на Всеукраїнському конкурсі учнівської та студентської творчості імені Марії Фішер-Слиж «Змагаймося за нове життя» в номінації «Науково-пошукова робота». Учениця досліджувала луцький період у житті Лесі Українки, діяльність Лесі Українки в Колодяжному, витоки «Лісової пісні» та куточки рідного краю, де проживала славетна землячка. А в номінації «Малюнок» робота «Лісова пісня» учня 9-Г класу Олександра Семенюка на I Всеукраїнському конкурсі учнівської та студентської творчості «Змагаймося за нове життя» отримала I місце. На цьому ж конкурсі в міському етапі в номінації «Твір» робота учениці 8-Б класу Катерини Шаули «Ломикамінь» виборола III місце.

Маємо перемоги на міському етапі Всеукраїнської експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна» в напрямі «Духовна спадщина мого народу». Робота учениці 8-Б класу Катерини Шаули «Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки» виборола III місце.

Творчість дочки Прометей, її заклики до вільного, незалежного життя в усі часи були актуальними. «Кожен з нас повинен повсякчасно гордо і невтомно тримати в руках жезл національного обов'язку – набувати втрачену Батьківщину і для свого ближнього. Бо якщо не набудеш власну Батьківщину, втрадиш увесь світ» [8, с. 644]. Леся була щирою українською патріоткою й сповідувала високу національну ідею, нею володіє глибоке почуття гідності свого етносу. Поетеса щиро шанувала нашу героїку – козаччину й гетьманщину – і все, що з нею пов'язане [10, с. 252]. Про це діти дізнаються, беручи участь у щорічній шкільній краєзнавчій конференції, адже жодна з них не відбулася без розгляду якоїсь зі сторінок життя Лесі Українки.

За круглим столом, під час літературних читань із нагоди 145-ї річниці від дня народження Лесі Українки, проведених у нашій школі, учні ознайомилися не тільки з програмними літературними творами Лесі Українки, а й творами, невідомими широкій громадськості, у яких будилася

національна свідомість українців. Літературні читання об'єднали учнів, учителів української мови та літератури, історії школи, студентів інституту філології та журналістики СНУ імені Лесі Українки й науковців вищого навчального закладу.

Діти побачили, що Леся Українка не злякалася й виявила вороже ставлення до Переяславського договору (1654). Це видно з таких рядків вірша:

Але раптом Дух зрадив.
Знов тьма, і жах, і розбрат,
І знов настав єгипетський полон,
Та не в чужій землі, а в нашій власній.

Захоплення України Москвою, доба Руїни й розбрату поміж окремими керівними постатями та верствами українського народу привели Україну до «єгипетського полону» [3, с. 240]. І Леся Українка закінчує свою поезію такими словами:

Коли скінчиться той полон великий,
Що нас зайняв в землі обітованній?
І доки рідний край Єгиптом буде?
Коли загине новий Вавилон?

Було зроблено висновок: найвиразніше протест Лесі Українки проти московського поневолення виявився в поемі «Бояриня», у якій поетеса високо ставить гетьмана Петра Дорошенка як українського національного героя, рішуче відкидає співпрацю українців із Москвою, відкидає шлях угодовства й закликає до боротьби за національне визволення [6, с. 59].

У поезії «І ти колись боролась, мов Ізраїль, Україно моя» Леся Українка стверджує, що перемогу Богданові Хмельницькому забезпечила єдність українських сил. На цьому наголошуємо, вивчаючи Визвольну війну українського народу проти польсько-шляхетського панування на уроках у 8-му класі.

... Та знялась високо Богданова правиця,
і народи розбіглися, немов шакали ниці.
Брати братів пізнали і з 'єднались . . .
І вже Богдан пройшов по тій землі від краю і до краю.
Свято згоди між ним і Духом
гучно відбулося в золотоверхім місті.

Роз'єднання українських сил, «жах і розбрат» призвели до того, що «знов настав єгипетський полон, та не в чужій землі, а в нашій власній». Ідучи за Шевченковим заповітом «Борітеся – поборете», Леся Українка закликає своїх земляків:

Борись і добувайся батьківщини,
бо прийдеться загинуть у вигнанні
чужою-чуженицею в неслав'ї.

Переїнявшись Шевченковими закликами: «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте», «А щоб збудити хиренну волю, треба миром, громадою обух сталить», Леся Українка в революції, у всенародньому повстанні бачить єдиний певний шлях до визволення, шлях до перемоги народу над гнобителями:

Хай ми хоч раз заговоримо громом,
Так, як веснянії хмари!

Під час читань зазначали, що в поемі «Роберт Брюс, король шотландський» Леся Українка показує, що до перемоги веде тільки наполеглива і постійна боротьба [6, с. 44].

«Нашадками Прометейя» Леся Українка називає всіх тих, хто бореться за справедливість, хто посвячується для свого народу. Ім'я Прометейя викликає в Лесі Українки думку про вічність людського буття. Неофіт-раб символізує поневолену Україну, яка терпить під чужим ярмом. Ця поема має в основі свого сюжету події глибоко актуального змісту: ідея та образи звернені до сучасності. Вони утверджують боротьбу проти поневолювача України, Московщини, з вірою в перемогу правди над злом [1, с. 97].

Учені, учителі ще раз довели нерозривний зв'язок поезії великої поетеси з нашим сьогоденням. Вона гартує душу й тіло наших школярів, які пішли добровольцями в АТО. А змотивувала їх саме невмируща й одержима сила її слова та поезії:

Прокляття рукам, що спадають без сили!
Навіщо родитись і жити в могилі?
Як маємо жити в ганебній неволі,
Хай смертна темнота нам очі застеле! [10, с. 235]

Дуже актуальна сьогодні драматична поема «На полі крові», у якій особливо важлива тема національної української зради: «Нам ясно предсталися зрадники українського народу, які й сьогодні вислугуються перед ворогом України та по-юдейському продають рідного брата. Юда зраджує для власної користі, продає Христа, а перед тим його цілує, щоб ворог пізнав, кого продав йому Юда. Юда продав свого Месію-вчителя і за ту ціну купує собі хоча частину майна» [1, с. 100].

Рефреном звучала думка, що українське національно-культурне відродження як провідна характеристика періоду життя і творчості Лесі Українки не повинне вважатися винятково наслідком опору найбільш свідомої частини українського суспільства денационалізуючій політиці російського царизму. В його основі яскраво вирізняються й ознаки природного загальнокультурного розвитку, духовного прогресу українського народу, насамперед його еліти [14, с. 229].

У виступах звучала думка, що як літератор і патріот Леся Українка вважала своїм національним обов'язком боротися проти політичної неволі свого народу. Що означало для неї поняття «політична неволя»? «Усе оте вкупі – неволю слова, науки, віри, зібрань і спілок і особисту неволю – освічені люди звуть політичною неволею (громадською, державною неволею)», – пояснювала поетеса [12, с. 214]. Головним політичним завданням було визволення невільної України, а форми й засоби боротьби за волю рідного краю вона обирала сама, виходячи передусім зі своїх здібностей, духовних і фізичних можливостей. Свій національний обов'язок Леся Українка вбачала в тому, щоб найефективніше використати свою «єдину зброю» – слово. Її поезія – це ті найщиріші слова, що кликали інших на святе діло, яке вона називала «спогадами про абсолютно невільну Україну». Вочевидь це й була політична боротьба, боротьба за крайову, національну, демократичну, політичну волю України, у яку Леся добровільно вступила з «єдиною зброєю» – словом, бо на іншу форму боротьби через брак здоров'я поетеса претендувати не могла [3, с. 230].

Сьогодні, як ніколи, її боротьба за націю найбільш актуальна. Адже ми знову в умовах російської окупації Криму, Сходу України змушені виборювати своє право на територіальну єдність і цілісність українських земель, знову боремося за свободу українського народу, за мирне небо над головою.

До дня народження Лесі Українки в школі відбувся конкурс декламаторів. Діти зрозуміли, що Леся Українка вірила в щасливе майбутнє української нації, у вільну нову сім'ю, у те, що в майбутній вільній Україні її поетичне слово буде лунати разом із новими співами нових поетів:

Інші будуть співці по мені,
Інші будуть лунати пісні,
Вільні, гучні, одважні та горді
Поєднаються в яснім акорді
І полинуть у ті небеса,
Де сіяє одвічна краса,
Там на їх обізветься луною
Пісня та, що не згине зо мною. [6,46]

Леся Українка своє могутнє поетичне слово свідомо поставила на службу великій ідеї відродження України, ідеї визволення українського народу з національної, політичної й соціальної неволі [6, с. 39].

Однією з основних рис могутнього творчого інтелекту Лесі Українки, що має таку величезну притягальну силу сьогодні, є те, що письменниця передбачала обрії майбутнього. Етичні, естетичні, політичні ідеали поетеси в багатьох моментах збігаються з ідеалами людей нового сучасного покоління – покоління справжніх патріотів. Їх назвали Небесною Сотнею – українців, які загинули в Києві на Майдані, вулицях Грушевського та Інститутській, захищаючи своє право бути європейською нацією. Гинули за честь та волю, за право бути народом – джерелом і мірилом влади у власній державі, за країну, в якій не страшно жити й народжувати дітей. «Герої не вмирають!» – саме таку назву мав тематичний вечір, присвячений першим невинно убієнним жертвам Небесної Сотні та воїнам АТО. На вечорі були присутні гості – родичі загиблих героїв. Патріотично звучали на вечорі продекларовані рядки з віршів Лесі Українки. У творах поетеси «...все привиджується меч, політичній кров'ю, або зброї полиск. Вона прагне, щоб її слова стали вогнем, на яким жевріє залізо для мечів, гартується ясна і тверда криця...». Тут бачимо геніальний дар передбачення, дар візіонерки з

екстазом віруючої в триумф її народу, який неможливий без жертв, кров освячує всяку ідею...хто любить свою правду, мусить її боронити [1, с. 77].

Волинська поетеса ще на початку ХХ ст. ніби бачила майбутнє. Уже тоді вона вірила в духовну силу українського народу, зміцнювала національну духовність своєю творчістю, подвижницькою працею на ниві науки, літератури, культури й політики, бо знала, що рано чи пізно потреба політичної самостійності України ввійде, за словами Івана Франка, «на порядок дня політичного життя Європи і не зійде, поки не здійсниться» [11, с. 530]. Дослідники її творчості вважають, що «настав час подивитися на Лесю Українку очима істини, очима чесною науковою відповідальності» [8, с. 640].

Про свою і своєї нації належність до сім'ї цивілізованих європейських народів Леся Українка заявила на весь світ: «Зніміть з мене ганебну назву азіата – вона мені душу гнітить: я європейка!» [10, с. 253]. Сьогодні з гордістю кожен українець може повторити ці слова: я європейець!

Леся Українка визнавала, що в Україні надто мало було раніше та й сьогодні людей із виразною національною свідомістю і з національними ідеалами. Тому головним завданням в Україні було й буде – формування національної еліти, національної інтелігенції. Нації треба вернути, уважає Леся, її «мозок», і вже на цьому духовно світоглядному фундаменті творити новий храм державності – національний, демократичний, соборний. Найжахливіше – це рабство, бо раб завжди потребує пана, бо він, духовно темний, жадає служити комусь одному, а не громаді [10, с. 254]. Боротьба за політично вільну Україну, яка залишалась «абсолютно невільною», була для славетної письменниці нерозривною з боротьбою за власне фізичне виживання [3, с. 230].

Висновки. Думки й ідеї Лесі Українки поза часом, вони є і будуть актуальними для всіх наступників, бо в них – честь, гідність, щирість, любов. Її твори розвивають в учнів патріотичну свідомість і відповідальність, почуття вірності, любові до Батьківщини, збереження та шанування культурної спадщини. Вони формують громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, розбудовувати Україну як незалежну, демократичну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української нації та встановленню миру.

Джерела та література

1. Андрієнко-Данчук П. Національне питання в творчості Лесі Українки // *Визвольний шлях*. – 1980. – № 4, № 12.
2. Грінченко В. Історія світової та української культури / В. Грінченко, І. Чорний, В. Кушнерук, В. Рожко. – К. : Літера, 2000. – 464 с.
3. Жулинський М. Українська література: творці і твори: учням, абітурієнтам, студентам, учителям / М. Жулинський. – К. : Либідь, 2011. – 1152 с.
4. Одарченко П. Інтерв'ю з Ісидорою Косач-Борисовою : [Про Лесю Українку]. Українська література / П. Одарченко : зб. вибр. ст. – К. : [б. в.], 1995. – С.79–88.
5. Одарченко П. Сучасність. Леся Українка в радянській літературній критиці / П. Одарченко. – Мюнхен : Укр. т-во закорд. студій, 1963. – № 4 (28). – 132 с.
6. Одарченко П. Сучасність. Тарас Шевченко і Леся Українка / П. Одарченко. – Мюнхен : Укр. т-во закорд. студій, 1962. – № 4. – 134 с.
7. Ошуркевич О. Найрідніший рідний край – Волинь. Путівник / О. Ошуркевич. – Львів : Каменяр, 1991. – 79 с.
8. Стащенко Н. Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. / Н. Стащенко, А. Силук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – Т. 6. – С. 640–644.
9. Стежками «Лісової пісні» : зб. – Луцьк : ВНА«Терен», 2011. – 200 с.
10. Степанишин Б. Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка в школі : метод. посіб. для вчителів / Б. І. Степанишин. – К. : Проза, 1998. – 384 с.
11. Сулима М. Наукові студії М. Жулинського про Лесю Українку // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. / М. Сулима. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – Т. 6. – С. 527–530.
12. Українка Леся. Голос однієї російської ув'язненої / Леся Українка // *Зібрання творів* : у 12-ти т. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. 8. – С. 214.
13. Федосюк В. Літературно-меморіальний музей – садиба Лесі Українки в Колодяжному. Путівник / В. Федосюк. – Луцьк : Ініціал, 2006. – 79 с.
14. Хлисту́н І. Національне виховання в родинах української еліти (кін. ХІХ – поч. Х Хст.) : дис. канд. пед. наук : 13.00.01/І Г. Хлисту́н ; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – Умань : [б. в.], 2006. – 229 с.
15. Черненко В. Внесок Лесі Українки у становлення і розвиток національного шкільництва і освіти в Україні кінця ХІХ – поч. ХХ століття / В. Черненко // *Сучасна наука в мережі інтернет : матеріали VII Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф.* – Ч. 4. – С. 37–39.
16. Наказ МОН України від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах».